

УДК 343.98

С.О. КНИЖЕНКО, канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Ключові слова: тактика огляду, огляд місця події, незаконне видобування корисних копалин, розслідування екологічних злочинів

Протягом останніх років незаконне видобування корисних копалин набуває значного поширення на території України. Так, згідно статистичних даних МВС України, такі злочини мають місце в Луганській, Донецькій, Харківській, Київській та інших областях. Частіше за все предметом злочинного посягання є: вугілля; пісок формувальний, граніт, газ, підземні води.

Слід зазначити, що окремі аспекти методики розслідування екологічних злочинів розглядалися у роботах В.Є. Єркенова, Г.А. Матусовського, В.Х. Меркурісова, М.О. Селіванова та інших. Однак, питання методики розслідування незаконного видобування корисних копалин є малодослідженими. Зазначимо, що тактика огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин на сьогодні не розроблена.

Водночас огляд місця події є невідкладною слідчою дією при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. Нерідко дані, отримані в ході огляду місця події при незаконному видобуванні корисних копалин, неможливо отримати з інших джерел доказової інформації. Тому від якості його проведення залежить успіх розслідування таких злочинів.

Матеріали слідчої та судової практики

свідчать, що при розслідуванні таких злочинів у слідчих виникають проблеми, пов'язані з визначенням меж ділянок місцевості, які підлягають огляду; які об'єкти слід оглядати на цій ділянці, які способи огляду місця події доцільно використовувати та інші. Тому за мету даної роботи обрано визначення особливостей огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. Наукова новизна обраної теми полягає у розробці тактичних правил підготовки, проведення та фіксації огляду місця події таких злочинів.

Більшість дослідників під слідчим оглядом розуміють процесуальну дію слідчого, під час якої він за участю зазначених у законі осіб виявляє, досліджує, оцінює і фіксує стан, властивості й ознаки матеріальних об'єктів, пов'язаних із розслідуваною подією, з метою з'ясування обставин, що мають значення для встановлення істини у справі [1, с.18].

Аналіз слідчої та судової практики розслідування незаконного видобування корисних копалин дозволяє визначити низку основних об'єктів, що підлягають дослідженню в ході огляду місця події. Це насамперед:

- ділянки місцевості, де безпосередньо вчинене незаконне видобування корисних копалин;
- знаряддя незаконного видобування корисних копалин;
- місця зберігання незаконно видобутих корисних копалин;
- тара для зберігання корисних копалин;
- транспортні засоби, призначені для вивозу видобутих корисних копалин та інші об'єкти.

Зазначимо, що тактика огляду місця події при розслідуванні досліджуваних злочинів підпорядковується загальним правилам огляду, але має свої особливості, зумовлені видом та способом вчинення злочину. Задачами огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин є:

- встановлення обстановки незаконного

видобування корисних копалин;

- встановлення даних про те, хто міг вчинити злочин та кількість злочинців;
- виявлення слідів та інших об'єктів, які підлягають вилученню;
- встановлення очевидців події;
- встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину;
- встановлення спричиненої шкоди навколишньому природному середовищу;
- отримання необхідних даних для проведення наступних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

На підготовчому етапі до виїзду на місце події основним завданням слідчого є інформаційно-тактичне і матеріально-технічне забезпечення проведення слідчої дії. Перш за все, слідчий повинен одержати найбільш повну інформацію про подію і умови, в яких необхідно буде працювати; встановити, які дії були прийняті щодо охорони місця події, які були внесені зміни. Варто підкреслити, що слідчому огляду підлягають об'єкти, які можуть нести загрозу життю та здоров'ю як учасникам слідчої дії, так і населенню. Тому перед виїздом на місце події слідчий повинен повідомити місцеві органи влади та органи Міністерства надзвичайних ситуацій щодо необхідності проведення заходів захисту населення (недопущення доступу населення до нелегальних шахт та їх обвалів, інші).

Окрім того, у таких випадках слідчий в ході підготовки до огляду місця події повинен прийняти заходи безпеки учасників огляду. Вважаємо, що при проведенні огляду місця події учасникам огляду доцільно використовувати засоби індивідуального захисту (спецодяг, взуття тощо).

Варто відзначити таке питання: чи повинен слідчий оглядати штольні несанкціонованих шахт в тому числі й незаконно відновлених, ліквідованих або законсервованих? Відповідь однозначна – ні, оскільки це несе загрозу життю та здоров'ю учасникам огляду. У таких випадках огляд обмежується

входом у штольню.

Крім того, особливість слідчого огляду місця події досліджуваних злочинів полягає ще й у тому, що він вимагає використання спеціальних знань. Так, при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин, слідчий до огляду місця події повинен залучити спеціалістів, котрі допоможуть йому визначити межі місця незаконного видобування, вид корисних копалин, відібрати проби незаконно видобутих корисних копалин у необхідній кількості залежно від їх виду, зафіксувати результати огляду. Таким чином, враховуючи специфіку розглядуваних злочинів, слідчий повинен ще до виїзду на місце події визначити спеціалістів, яких варто залучити до проведення слідчої дії.

В якості фахівців слідчий, залежно від виду та способу незаконного видобування корисних копалин повинен залучати: маркшейдерів, геологів, гірників, хіміків, працівників Державної екологічної інспекції Міністерства екології та природних ресурсів.

Зазначимо, що слідчому доцільно залучати до огляду місця події оперативних працівників міліції з метою:

- охорони місця незаконного видобування корисних копалин та підтримання порядку на цій території;
- обстеження прилеглої території;
- спостереження за поведінкою окремих осіб;
- опитування присутніх осіб;
- проведення оперативно-розшукових заходів, пов'язаних з затриманням злочинців, розшуком незаконно видобутих корисних копалин, знарядь вчинення злочину та інших об'єктів.

Особливість підготовки до огляду місця події таких злочинів полягає також у тому, що слідчому доцільно за участю експерт-криміналіста використовувати науково-технічні засоби, фотоапаратуру та відеотехніку, а за участю відповідних спеціалістів – прилади для відібрання проб гірничої породи

тощо. Зазначимо, що вказані технічні засоби та прилади для відібрання проб повинні бути підготовлені до виїзду на місце події.

Слід погодитися з криміналістами, які вважають, що слідчому в ході огляду доцільно використовувати більш ефективні засоби фіксації місця події й окремих об'єктів, а саме: використання кольорової фотографії, цифрової фотографії, що дозволить більш об'єктивному сприйняттю в подальшому розслідуванні [2, с.201].

По приїзду на місце події слідчий перевіряє виконання вказівок щодо охорони місця події; видаляє сторонніх осіб; встановлює зміни, які були внесені; підбирає понятих; інструктує учасників.

Робочий етап огляду місця події, як зазначається у криміналістичній літературі, складається із загального і детального огляду. Загальний огляд починається з визначення його меж, вирішення питання про вихідну точку та спосіб огляду [3, с.121].

На стадії загального огляду слідчому необхідно встановити, які об'єкти знаходяться на місці події, визначити їх взаємне розташування та взаємозв'язок з іншими елементами обстановки.

Аналіз матеріалів слідчої практики дозволяє визначити низку рекомендацій слідчому при огляді місця незаконного видобування корисних копалин. Вважаємо, що слідчому доцільно розпочати огляд місця події з ділянки, на якій проводиться незаконне видобування корисних копалин, техніки та інших знарядь, за допомогою яких вчинялося незаконне видобування. При огляді місця незаконного видобування корисних копалин слідчому доцільно застосовувати *фронтальний метод*, оскільки, як правило, місце події характеризується великою кількістю та розосередженістю слідів і речових доказів.

Для огляду місця події можуть бути обрані й інші методи огляду (концентричний, ексцентричний або комбіновані – залежно від ситуації огляду). Так, у ситуації, коли

при незаконному видобуванні корисних копалин використовувалася спеціальна техніка та механізми призначені для їх видобування, слідчому слід використовувати концентричний метод огляду місця події, оскільки це дасть можливість виявити та зафіксувати сліди використання вказаної техніки. У ситуації, коли при незаконному видобуванні корисних копалин злочинцями використовувалися такі знаряддя, як кирки, лопати тощо, слідчому доцільно проводити огляд місця події з використанням ексцентричного методу, оскільки основна частина слідів зосереджена у місці безпосереднього видобування корисних копалин.

Слідчий повинен ретельно вивчити сліди злочину та його наслідки, а потім перейти від загального до детального огляду, в ході якого: об'єкти детально оглядаються, проводяться попередні дослідження (експрес-аналізи); вилучаються сліди.

На заключній стадії слідчий повинен:

- скласти протокол огляду місця події;
- упакувати вилучені об'єкти та прийняти заходи щодо їх збереження;
- вирішити питання щодо заявлених клопотань учасників [4, с.12].

Результати огляду місця події слідчий фіксує у протоколі огляду місця події, в якому визначає: загальну характеристику місця події; його межі; стан; найменування та вид оглянутих об'єктів; спосіб незаконного видобування; виявлені сліди на місці незаконного видобування корисних копалин тощо.

Так, в описовій частині вказується:

- характеристика, місцезнаходження та межі ділянки (або приміщення);
- можливі шляхи підходу та відходу злочинців;
- взаєморозташування ділянок (приміщень);
- характеристика обстановки та окремих її частин, предметів, слідів та місця їх виявлення; положення, розміри, стан, особливості, способи і засоби, що використовувалися для виявлення та дослідження;

– особливі обставини, характерні для даної обстановки, в тому числі й негативні.

Слід зауважити, що в протоколі не може мати місце чітке найменування незаконно видобутих корисних копалин, характеристика яких у період огляду не визначена. Наприклад, не можна писати «вугілля», «пісок формувальний» тощо. У таких випадках виявлені незаконно видобуті корисні копалини визначаються в протоколі виразом «гірська порода, зовнішньо схожа на вугілля» тощо.

В заключній частині обов'язково вказується:

– перелік вилучених об'єктів та куди вони направлені (чи передані). Слід зазначити, що слідчим нерідко вилучаються великі об'єми незаконно видобутих корисних копалин; техніка, якою вчиняли незаконне видобування (екскаватори, вантажні автомобілі тощо). Вважаємо за доцільне вказати об'єкти передавати на збереження органам місцевої влади;

– які технічні засоби були використані. При цьому відмічається найменування об'єкта зйомки, модель технічного засобу, спосіб зйомки тощо;

– вказівка на складання планів, схем. Ми погоджуємося з тими криміналістами, які вважають за необхідне складати фототаблиці та схеми, креслення до протоколу огляду місця події [5, с.170–172]. Зазначимо, що в плані, схемі слідчий повинен позначити ділянки незаконного видобування корисних копалин, місцезнаходження кожного пункту вилучення проб для проведення аналізів, глибину (якщо відбираються проби підземних вод, газу тощо);

– заявлені клопотання та прийняті по ним рішення.

Запропоновані нами наукові рекомендації щодо огляду місця події незаконного видобування корисних копалин мають певне практичне значення. Використання слідчим цих рекомендацій сприятиме встановленню низки обставин, пов'язаних із розслідуваною подією, а саме:

– способу незаконного видобування корисних копалин;

– кількості підозрюваних осіб;

– слідів та наслідків злочину;

– причин та умов, що сприяли незаконному видобуванню корисних копалин тощо.

Огляд місця події дозволить також одержати криміналістично значущу інформацію, яка може бути використана при висуненні версій, визначенні напрямку розслідування.

В результаті викладеного слід зазначити, що основні особливості тактики огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин полягають в тому, що слідчий повинен:

– прийняти заходи безпеки учасників огляду;

– обов'язково залучити у якості спеціалістів маркшейдерів, геологів, хіміків;

– залежно від ситуації огляду використувати один або кілька способів огляду;

– відібрати проби незаконно видобутих корисних копалин;

– прийняти заходи щодо збереження вилучених об'єктів;

– скласти до протоколу огляду місця події плани та схеми з зазначенням місць відібрання проб;

– використовувати сучасні засоби фото-, або відеозапису.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колмаков В. П. Следственный осмотр : навч. посіб. / В. П. Колмаков. – М. : Юрид. лит., 1969. – 196 с.

2. Клименко Н. І. Основні напрямки, тенденції і перспективи розвитку криміналістичної техніки : матеріали наук.-практ. конф., (м. Харків, 25–26 вересня 2003 р.). – Х., 2003. – С. 199–201.

3. Криминалистика : учебник / под. общ. ред. Н. И. Порубова. – М. : Высш. шк., 1997. – 335 с.

4. Духно Н. А. Расследование экологичес-

ких преступлений : лекция / Н. А. Духно, Ю. Г. Корухов. – М. : Юрид. ин-т МИИТа, 2001. – 20 с.

5. Экологические преступления: квалифи-

кация и методика расследования / под общ. ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. – Х. : Рубікон, 1994. – 228 с.

Книженко С. О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин / С. О. Книженко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 186–190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10ksovkk.pdf>

Визначені основні об'єкти, що підлягають слідчому огляду при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. Окреслені особливості огляду місця події при незаконному видобуванні корисних копалин. Розглянуті тактичні прийоми підготовки, проведення та фіксації огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин.

***

Книженко С.А. Особенности обзора места события при расследовании незаконной добычи полезных ископаемых

Определены основные объекты, которые подлежат следственному осмотру при расследовании незаконной добычи полезных ископаемых. Названы особенности осмотра места происшествия при незаконной добыче полезных ископаемых. Рассмотрены тактические приемы подготовки, проведения и фиксации осмотра места происшествия при незаконной добыче полезных ископаемых.

***

Knizenko S.A. Feature of the Review of a Place of Event at Investigation of Illegal Mining Operations

The basic objects which are subject to investigatory survey at investigation of illegal mining operations are defined. Features of survey of a scene are named at illegal mining operations. Tactical receptions of preparation, carrying out and fixing of survey of a scene are considered at illegal mining operations.